

Матеріали II Міжнародної
науково-практичної конференції

**Військова психологія
у вимірах війни і миру:
проблеми, досвід, перспективи**

10-11 лютого 2017 року

Редакційна колегія:

Данилюк І. В. д.психол.н., професор
Балабін В. В. к.філолог.н., професор
Васютинський В. О. д.психол.н., професор
Коваленко А. Б. д.психол.н., професор
Найдьонова Л. А. д.психол.н., професор
Чуйко О. В. д.психол.н., професор
Литвиненко Е. С. к.психол.н., полковник
Дубровинський Г. Р. к.психол.н., доцент
Грищук Е. Ю. к.психол.н.
Рогаль Н. І. к.психол.н.
Романова Ю. В. к.психол.н.

Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» – К.: КНУ імені Тараса Шевченка 2017. – 204 с.

Збірник містить тези та інші матеріали учасників II Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» з теоретико-методологічних та практичних проблем психологічної підготовки військових фахівців, питань психологічної реабілітації потерпілих осіб та проблеми громадської активності у военний час.

Матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 316+159.9+37(082)

ББК 88.4

© КНУ імені Тараса Шевченка, 2017

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ СТАТЕЙ, ОПУБЛІКОВАНИХ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
 «УКРАЇНСЬКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ» № 1 (3) 20176

ТЕЗИ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ

Арабський А. П. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК У КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ СТАНДАРТІВ НАТО	22
Багно М. В. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	29
Блінов О. А. НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	36
Бондар О. В. ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ВІКТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	38
Васищев В. С. ДОНБАСЬКИЙ СИНДРОМ ЯК РІЗНОВИД ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	45
Головата О. О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	47
Голодрижук А. В. ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ ПРИ ДІЇ ТРАВМУЮЧИХ ВПЛИВІВ.....	49
Грилюк С. М. МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	52
Губеладзе І. Г. ПСИХОЛОГІЧНА ДИСТАНЦІЯ МІЖ ЧЛЕНАМИ РОДИНИ ЯК ЧИННИК ПІДТРИМАННЯ РОДИННИХ ЗВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	57
Данилюк І. В., Демченко Т. О. ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ БІЙЦІВ АТО.....	59
Данилюк І. В., Юдицька А. Р. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ БІЙЦІВ АТО.....	61
Ділай А. Ю. НОВІТНІ МЕДІА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ.....	63
Долежалов О. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	65
Дубровинський Г. Р. ТРИВОЖНЕ ОЧІКУВАННЯ (Спостереження лікаря над собою під час очікування бою у період Російсько-Японської війни).....	70
Жбанова А. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	71
Ілляк О. О. ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ	74

Какуша Л. О. МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	79
Карачинський О. А. СМИСЛОТВІРНІ МОТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМБАТАНТІВ.....	81
Клименко І. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТРЕНІНГІВ З РОЗПІЗНАВАННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДІВ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В НОВИНИХ СЮЖЕТАХ ЗМІ.....	83
Коробка Л. М. ПІДТРИМАННЯ ЗДОРОВ'Я СПІЛЬНОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	88
Колесніченко О. С., Мацегора Я. В. ТИПОЛОГІЯ ЦІННОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	94
Кравченко О. В., Тробиук Н. Ю. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ НГУ В БОЙОВІЙ ОБСТАНОВЦІ.....	99
Кравченко С. І. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	103
Кудря В. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ НЕБОЙОВИХ ВТРАТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО.....	107
Лі Каміла-Моніка Мінівна ПРОБЛЕМА НИЗЬКОЇ ІНФОРМОВАНOSTI НАСЕЛЕННЯ ПРО ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД.....	110
Леонова І. М. СОЦІОКУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ ВИНУЖДЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ В МЕСТНОЕ СООБЩЕСТВО.....	112
Марініна В. М., Дубовський О. Г. ІНФОРМАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ.....	117
Мельник М. Т. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	119
Мозговий В. І. КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ.....	121
Мульський В. С. ПСИХОЛОГІЯ ВЧИНКУ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	124
Мяленко В. В. КОНСТРУКТИВНА ТА ДЕСТРУКТИВНА СКЛАДОВІ В СТАВЛЕННІ ДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	126
Нагорна В. О. 36 КИТАЙСЬКИХ СТРАТАГЕМ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	128
Недвіга О. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ САПЕРІВ ПІД ЧАС РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННОГО ЛІВАНУ.....	131
Осьодло В. І., Зубовський Д. С. ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ СЕРЕД УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	136

Осьодло В. І., Хміляр О. Ф. СИМВОЛІЧНА МОВА ТА ПОВЕДІНКОВА РЕГУЛЯЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ОФЦЕРА.....	140
Пахоль Б. Є. МАЙСТЕР-КЛАС «ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ПСИХІКИ В РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА».....	145
Пенькова Н. Є. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ МОДЕЛЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ХОДІ АТО ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	146
Постовойтенко К. І. СУБЪЕКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ.....	148
Рогаль Н. І. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	152
Сидоров К. І. ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ НА ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В МАЛІЙ ГРУПІ.....	154
Солдатова О. С. ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	158
Ставицька С. О., Ставицький Г. А., Улько Н. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ АТО.....	161
Стаднік А. В., Ващенко І. В. ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ.....	167
Ткач Б. М. ТЕРАПЕВТИЧНА МОДЕЛЬ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	169
Ткаченко А. А. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ В УСЛОВИЯХ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ В ХОДЕ АТО.....	177
Траверсе Т. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	181
Хачатурян Ю. О. ДОВІРА У ВІДНОСИНАХ МІЖ КОМАНДИРОМ ТА ПІДЛЕГЛИМ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ.....	185
Шесгопалова М. Ю. СТРЕСОСТІЙКІСТЬ – ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ-ЗВ'ЯЗКІВЦЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ.....	189
Щербатиук Б. А. ОСОБЛИВОСТІ ТОТАЛІТАРНОЇ СВІДОМОСТІ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	191
Яблонська Т. М., Дембицька Н. М. АДАПТАЦІЯ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЬ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ.....	193
Кузіна В. Д. ФЕНОМЕН ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ОФЦЕРА.....	200

культури (Г. Алмонд) [1, 364]; як складова, що впливає на утворення більшого порядку – політичну свідомість і суспільну свідомість (Д. Ольшанський) [3, 572]; як основу етнокультурного фундаменталізму (Брауделс) [2, 274]. Так, Брауделс зазначає, що посттоталітарна реальність проявляється в часи смуту, за наявності деяких складових: страждань, нещастя, ворогів, які оточують суспільство; минулого, яке сприймається як час національної гордості й гідності; міфології героїчних битв та підкорень [2, 91]. Однак, в соціальній та політичній психології до сьогодні так і залишається малодослідженим вплив тоталітарної свідомості на якість життя, на життєвий вибір особистості, на її самореалізацію та самовизначення. Проблемою залишається також дослідження структури тоталітарної свідомості, вияв її когнітивних елементів, їх зв'язок з ціннісними утвореннями та плануванням майбутнього, вплив на свідомість й формування картини світу у процесі виховання наступного покоління та, власне, вживлення носіями тоталітарних когнітивних елементів у свідомість наступним поколінням (дітям та онукам). Саме тому ще більш актуальною виявляється проблема пост-тоталітарної свідомості, в якій простежується тяжіння до колективізму, як ознаки тоталітарного минулого, наявність соціально-культурної кризи та фрустраційної наповненості цілого покоління. Зберігається колективність мислення, колективні бажання, але втрачається колективний сенс існування індивіда як складової суспільства. Виходячи з поставлених проблем, слід зазначити, що дослідження впливу тоталітарної свідомості залишається актуальним й через десятиліття після розпаду радянської імперії. Це той глибинний шар масової суспільної свідомості, який потребує ґрунтовного вивчення задля більш глибокого розуміння хвороб сучасного українського суспільства і населення колишніх пост-радянських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмонд Габриель; Верба Сидней. Гражданская культура : политические установки и демократия в пяти странах / Г. Алмонд ; С. Верба ; пер. с англ. Е. Генделя. — Москва : Мысль, 2014. - 500 с.
2. Personal Freedom and National Resurgence (Lithuanian Philosophical Studies: Cultural Heritage & Contemporary Change) / Editor by Alexander Dobrynin and Bronius Kuzmickas. - Hardcover – 1 Jun 1994.
3. Ольшанський Д.В. Политическая психология. – Спб.: Питер, 202. - 576 с.

Яблонська Т.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри психології розвитку, д.психол.н., с.н.с.

Дембицька Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри психології розвитку, к.психол.н., с.н.с.

АДАПТАЦІЯ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЬ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Актуальність дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації військових, які повернулися із зони бойових дій, зумовлена необхідністю розробки ефективних технологій психологічної підтримки як військових, так і цивільного оточення, спрямованої на взаємну інтеграцію усіх суб'єктів взаємодії у цивільному житті.

Проблема адаптації військових до мирного життя стоїть гостро у всіх країнах, які тією чи іншою мірою залучені до збройних конфліктів, оскільки будь-яка війна несе для суспільства і безпосередні, і відстрочені наслідки: ціннісно-сміслові та моральні девіації учасників [3;16], їх негативні психічні стани (деадаптація, зниження опірності організму, нервово-психічне перенапруження тощо) [6;9], перехід сформованих негативних психічних станів у посттравматичні стресові розлади [1;2;7;8;12;15], які можуть виникати через місяці та навіть роки. Ретельне вивчення цього процесу пов'язане ще й з необхідністю вирішення проблем ставлення суспільства до учасників бойових дій; вивчення ролі соціального оточення в процесі реабілітації; дослідження впливу на цих осіб соціально-правових норм регулювання їхньої поведінки в суспільстві.

Наше дослідження ґрунтується на методології інтерсуб'єктного підходу, в межах якого соціально-психологічна адаптація військовослужбовця, який повернувся із зони бойових дій, вивчається як складний діалектичний процес встановлення динамічної рівноваги у системі взаємин особистості демобілізованого з цивільним соціальним оточенням. По суті, йдеться про процес перегляду і переосмислення суб'єктом з частковою чи повною відмовою від норм і способів поведінки, соціальних ролей, а також від окремих адаптивних механізмів, їх комплексів та стратегій, які виправдовували себе і були ефективними в особливих умовах несення військової служби, але заважають в мирному житті. Є потреба у пошуку нових

особистісних ресурсів для включення у цивільне життя. Це можуть бути несуперечливі, узгоджені уявлення про мирне життя, про себе та інших в ньому, визначеність емоційно-ціннісного ставлення особистості до явищ цивільного життя, переживання стану самоствердження, самоактуалізованості, безконфліктне продуктивне виконання діяльності (професійної, сімейних ролей тощо), задоволеність основних соціальних потреб.

Цей процес супроводжується трансформаціями на всіх рівнях функціонування як індивідуального (особистість військовослужбовця), так і групового (цивільного оточення) суб'єктів взаємодії та творенням інтерсуб'єктного адаптаційного соціально-психологічного простору. Пошук шляхів і ресурсів досягнення суб'єктами динамічної рівноваги у системі їх взаємин відбувається як в інтрасуб'єктному (в свідомості окремих суб'єктів), так і в інтерсуб'єктному планах.

В даному дослідженні особливості процесу соціально-психологічної адаптації аналізуються на рівні особистості військовослужбовця, складових його самосвідомості в період адаптування до цивільного життя. Ступінь гармонійності/конфліктності протікання адаптаційного процесу військовослужбовця, поза усіма зовнішніми чинниками, багато в чому зумовлений особливостями пережитих військовослужбовцем станів психічної напруги, особливостями самоусвідомлення та продуктивністю засобів саморегуляції, з якими він включається у мирне життя. Тому з метою з'ясування особистісних чинників та особливостей перебігу соціально-психологічної адаптації українських військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій зі сходу країни, було здійснене емпіричне дослідження, проведене в липні-серпні 2016 року на базі рекреаційно-оздоровчого комплексу м.Хирів Львівської області (Україна). В ньому взяли участь 110 військовослужбовців (середній вік 32,4 років), демобілізованих з лав Збройних сил України, які проходили за програму психологічної реабілітації.

Методичний інструментарій дослідження становили психодіагностичні методики, які було дібрано відповідно двох основних критеріїв: валідність і невеликий обсяг стимульного матеріалу з метою уникнення стомлюваності досліджуваних, які перебувають у реабілітаційному закладі. Для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації досліджуваних застосовувались: методика шкалової самооцінки ПФС [4], методика «Хто я?» [5], шкала загальної самооефективності Р. Шварцера, М. Єрусалема в адаптації В.Г.Ромека [10], опитувальник визначення рівня стресу [13], методика вивчення ціннісної структури масової свідомості Р. Інглхарта в модифікації М.С. Яницького [11], методика «Короткий індекс самоактуалізації» [14].

За результатами дослідження зазначимо наступне. У системі ідентичностей досліджуваних переважно більшість (63%) категорій становлять соціальні, що, відповідно, свідчить про важливість соціальних відносин для побудови системи ідентичності особистості демобілізованого. На основі контент-аналізу самоописів досліджуваних військовослужбовців у структурі їх соціальної ідентичності було виокремлено статеву, родинну, громадянсько-суспільну, патріотичну, професійну та релігійну самоідентифікації.

Найбільш вираженою (20,6%) є самокатегоризація себе як захисника і носія бойового досвіду (категорії «*боєць*», «*захисник*»). Крім того, значне місце посідає родинна і громадянсько-суспільна ідентифікації, що можна інтерпретувати як важливість сім'ї, усвідомлення себе насамперед членом родинної спільноти і спільноти «український народ». Ці самоідентифікації відображають провідні цінності бійців, які виступали мотивами при виконанні обов'язку по захисту своєї країни («*захистити сім'ю, дітей*», «*щоб додому не прийшла війна*»). Представленість особистісної ідентичності, яка передбачає усвідомлення власних якостей, має в досліджуваних значні відмінності. Лише 25% опитаних бійців дали повні самоописи, при цьому більшість їхніх позицій можна віднести до особистісної ідентичності; решта досліджуваних надали неповні самоописи, в яких представлені виключно соціальні категорії. Виявлено, що особистісні самохарактеристики досліджуваних мають переважно позитивну модальність. Опитані усвідомлюють себе як людей активних, ініціативних, комунікабельних, стійких.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що уявлення про себе більшості досліджуваних когнітивно спрощені, включають переважно соціальні ролі, мають позитивну модальність. Остання є сприятливою передумовою успішної соціально-психологічної адаптації, але, з іншого боку, невисокий рівень самоусвідомлення військовослужбовців ускладнює адаптаційний процес.

Аналіз кількісних показників оцінки самооефективності та переживання досліджуваними стресу свідчить про те, що істотна частина демобілізованих бійців за сукупністю показників афективного компоненту знаходиться в стані дезадаптації. Так, переважна більшість демобілізованих бійців (65%) оцінили власну самооефективність досить високо, більшість з них (75%) ефективно долає стрес, про що свідчать низький (35%) або середній рівні переживання стресу (40%). Водночас, частина опитаних відзначились високим рівнем стресу (25%) і низьким рівнем віри у власну самооефективність (20%).

Опитані схильні давати досить високу оцінку власного психофізіологічного стану. Зокрема, високо оцінюються власне самопочуття, пізнавальна активність (задоволеність і зацікавленість в активному соціально-

психологічному навчанні, оволодінні методами самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляції в рамках реабілітаційних заходів). Високі показники зацікавленості у навчанні можна розглядати як активний намір змінити власну позицію у соціальному просторі, і як прагнення покращити форми взаємодії з соціальним оточенням. Водночас, частина досліджуваних (15%-20%) характеризуються низькими або нижче середнього показниками психофізіологічного стану, що виявляються у низькому рівні активності, настрою, самопочуття, пізнавальних потреб і свідчать про складнощі соціально-психологічної адаптації.

Ієрархічний порядок системи ціннісних орієнтацій демобілізованих (згідно з трирівневою моделлю ціннісної системи особистості М.С. Яницького) заданий наступним співвідношенням цінностей: 1) цінності соціалізації; 2) цінності адаптації; 3) цінності індивідуалізації. Домінування орієнтації на цінності соціалізації можна інтерпретувати як значущість цінностей сім'ї, соціального визнання і кар'єри. Наступною за значущістю для опитаних є орієнтація на цінності адаптації, а саме на порядок, здоров'я, матеріальний достаток. Цінності незалежності, саморозвитку, самореалізації, свободи (орієнтація на індивідуалізацію) є найменш вираженою у структурі ціннісних орієнтацій демобілізованих.

Аналіз кількісних показників переживання самоактуалізованості свідчать про те, що переважна більшість демобілізованих бійців характеризуються середнім рівнем самоактуалізованості (у 90% опитаних). Отримані результати дають підстави для висновку про те, що для досліджуваних характерним є прагнення найбільш повно виявити і розвинути власні особистісні можливості. Це один з найбільш потужних мотиваційних чинників їх соціальної поведінки в період адаптації до мирного життя. Вважаємо, що цей показник соціально-психологічної адаптації демобілізованих є результируючою всіх адаптаційних тенденцій особистості при переході до мирного життя. Саме пошук і «доступ» до власних психологічних ресурсів дасть можливість особистості досягнути сене свого існування поза війною, реалізувавшись у тих професійних, громадських, сімейних ролях, що відповідають автентичності самої особистості, її внутрішнім інтенціям і прагненням.

Одним із критеріїв соціальної адаптації є безконфліктне продуктивне виконання різних видів діяльності (професійної, сімейних ролей тощо), задоволеність основних соціальних потреб особистості. Для визначення цих показників виявлялася оцінка досліджуваними власної активності щодо: власної соціальної успішності, включеності у взаємини з оточуючими, включеності у професійну діяльність. Так, самооцінка складових власної

активності більшості досліджуваних та її результативності є досить високою. Водночас виокремлюється група військовослужбовців, показники яких знаходяться на низькому рівні (від 15% до 25% опитаних). Це свідчить про неоднорідність групи військовослужбовців, що повернулися із зони бойових дій, значні індивідуальні відмінності у процесі їх адаптації до мирного життя. Саме ця група потребує найбільшої уваги психологів в процесі їх психологічної реабілітації.

На основі факторного аналізу емпіричних даних, отриманих за визначеними показниками соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, що повернулися із зони бойових дій, до матриці первинних ознак досліджуваного явища було застосовано метод факторного аналізу. Було виявлено 6 факторів із сумарним факторним навантаженням 81%, якісний зміст яких зумовлює особливості перебігу соціально-психологічної адаптації досліджуваних. Найбільш потужний *перший фактор* (охоплює 32% загальної дисперсії ознак) пов'язаний з конотаціями успішності в соціально-професійній діяльності та у взаєминах з соціальним оточенням. Оскільки для 54% опитаних характерні саме ці конотації, можемо припускати, що для половини опитаних актуальним є регулятивний поведінково-діяльнісний вимір адаптаційного процесу. *Другий фактор* (14% дисперсії) інтерпретовано як „задоволення від активного навчання”. Специфіка поєднання психодіагностичних показників у даній факторній структурі вирізняється високим рівнем задоволення досліджуваних від діяльності, в яку вони включені в рамках реабілітаційних заходів (активне соціально-психологічне навчання, методи самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляції тощо). Тенденції включення у навчання з метою самозмін характерні для 21% опитаних. *Третій фактор* (13% загальної дисперсії) – „стратегії соціальної самоідентифікації” – характеризується високою виразністю маркерів соціальної ідентичності (37% опитаних). *Четвертий фактор* (9%) – «стресогенна самоефективність, орієнтація на порядок, здоров'я та матеріальний достаток»: для 27% опитаних актуальними є орієнтації на цінності адаптації та оцінки результативності власної активності (самоефективність), слідування яким вимагає великої емоційної напруги. *П'ятий біполярний фактор* (7%) – «опора на себе – опора на зовнішні сили» – відображає дихотомію у сприйнятті власних орієнтацій на цінності індивідуалізації (свободи, самореалізації і терпимості) як опори на себе (суб'єктність), з одного боку, з іншого – як пошук опори на зовнішні сили поза власними ресурсами. Поліос індивідуалізації за даним фактором характерний для 13% опитаних, інший поліос – для 21%. *Шостий уніполярний фактор* (7% дисперсії) – «цінності особистісного

становлення і соціалізації» (42% опитаних) – виражає тенденцію інтеграції соціальних цінностей у систему власної ідентичності.

Вторинна факторизація тих структур, які були виявлені в ході процедури факторного аналізу, дозволила конкретизувати суперечливості, що спостерігаються в процесі соціально-психологічної адаптації демобілізованих із зони бойових дій. Так, найбільш актуальною суперечністю (перший фактор) в адаптації демобілізованих до мирного життя є, з одного боку, прагнення підтвердити власні можливості і здатність до самоефективності (що завжди вимагає значних психічних сил і емоційного напруження), а з іншого боку, – прагнення зберегти свою особистісно-соціальну тотожність. Іншою суперечністю є протиріччя між соціальною пристосованістю, влаштованістю в основних сферах взаємин з оточенням (у сім'ї, професії) та прагнення до самозмін. Остання суперечність у процесі соціально-психологічної адаптації демобілізованих полягає, на наш погляд, в двох несумісних тенденціях – прагненні реалізувати власну суб'єктність поряд з відчуттям узалежненості, нормативності життя. Прискіпливіший погляд на ці суперечності приводить нас до висновку, що основний вододіл у процесі соціально-психологічної адаптації демобілізованих проходить на межі «суб'єктної активності на рівні процесів самосвідомості – суб'єктної активності на рівні соціальної взаємодії», що зумовлює всі складнощі у досліджуваному явищі.

Таким чином, процес соціально-психологічної адаптації демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя можна охарактеризувати як суперечливий. Його основу складає конфлікт між потребами й тенденціями реалізації власних інтересів, прагнень і нормативністю та усталеністю канонів цивільного життя. Особливості цього процесу полягають, з одного боку, в тенденції активно, дієво врегульовувати власне життя, спираючись переважно на ресурси власної особистості, а з іншого – у прагненні змін і пошукові опори у оточенні. Отже, для успішної адаптації осіб, демобілізованих після участі у бойових діях, перспективно бачимо таку систему психологічної допомоги, яка передбачала б оптимізацію їх взаємин принаймні з найближчим соціальним оточенням (сім'єю, родиною, друзями, професійною спільнотою), а також соціалізації останніх в якості дієвих агентів гармонійної інтеграції демобілізованих у цивільне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрович П.И., Малютин, А.Г., Сенокосов Ж.Г. (1991.) Психологический анализ трудностей адаптации военнослужащих к армейской

жизнедеятельности. – Рига: Рижское высшее военно-политическое училище им. Бирюзова С.С. – 89 с.

2. Буряк О.О., Гіневський, М.И., Катеруша, Г.Л. (2015) Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил, 2(43) Retrieved from: C:/Users/User/Downloads/zhups_2015_2_39.pdf

3. Величко С.В. (2014) Адаптационный потенциал военнослужащих в психологической подготовке к гражданской жизни : автореф. дис. ... на соиск. уч. степ. канд. псих. наук. – Ставрополь, 2014. – 14 с.

4. Кокун О.М. (2004) Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності. – К.: Міленіум, 265 с.

5. Кун М. (1984) Эмпирическое исследование установок личности на себя. Современная зарубежная социальная психология: тексты. – М. : Изд-во МГУ. – С. 180–187.

6. Лесков В.О. (2008) Соціально-психологічна реабілітація військово-службовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. – Хмельницький. – 22 с.

7. Михайлов Б.В., Сердюк О.І., Галаченко О.О., Галаченко В.В., Вашкіте І.Д. (2016) Особливості перебігу посттравматичного стресового розладу у демобілізованих учасників АТО, які перебувають на реабілітації в санаторно-курортних умовах. Український вісник психоневрології. 2 (87) – С.69-73.

8. Паронянц Т.П. (2004) Виникнення і прояв післятравматичних стресових розладів у працівників органів внутрішніх справ в умовах виконання миротворчої місії ООН (на прикладі колишньої Югославії) : дис. канд. психол. наук. – Харків. – 21 с.

9. Тополь О.В. (2015) Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. Вісник Черкаського державного педагогічного університету, 124. – С. 230-233.

10. Шварцер Р., Ерусалем М., Ромек В. (1996) Русская версия шкалы общей самооффективности Р.Шварцера и М.Ерусалема // Иностранная психология. –№7. – С. 71-77.

11. Яницкий М.С. (2012) Ценностное измерение массового сознания. Изд-во Сибирского отделения Российской акад. наук, – 235 с.

12. Lanius R.A., Vermetten E., & Loewenstein R.J. et al. (2010) Emotion modulation in PTSD: Clinical and neurobiological evidence for a dissociative subtype. American Journal of Psychiatry. – Vol. 167. – P.640-647. doi 10.1176/appi.ajp.2009.09081168

13. Hobfoll S. E. (2006) Stres, kultura i społeczność: psychologia i filozofia stresu / S. E. Hobfoll. – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. – 457 s.

14. Jones, A. & Crandall, R. (1986) Validation of a sheet index of self-actualization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 63-73/

15. Jonas, D. E., Cusack, K., & Forneris, C. A. et al. (2013). Psychological and pharmacological treatments for adults with posttraumatic stress disorder (PTSD). *Comparative Effectiveness Reviews*. – Vol. 92. P. 145-157

16. Weiss D.S., Mannar, C.R. (1997) The Impact of Event Scale – Revised. In Wilson J.R., Keane T.M. (eds.): *Assessing Psychological Trauma and PTSD*. – N.Y., Guilford Press, 1997. – P. 399-411.

Кузіна В.Д.

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, науковий кореспондент (м. Київ)

ФЕНОМЕН ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА

Феномен перфекціонізму все частіше стає предметом інтенсивних наукових розробок як зарубіжної так і української наукової спільноти. На сьогоднішній день дослідниками виявлено, що такі «перфекціоністські установки» обумовлені амбівалентними компонентами, що одночасно стимулюють до саморозвитку й самореалізації (Є.П. Ільїн, І.А. Гуляс, О.О. Лоза, Г. Флетт, Р. Фрост, Д. Хамачек) та детермінують психоемоційні розлади (Н.Г. Гаранян, А.Б. Холмогорова, Т.Ю. Юдєєва, М. Холендер). Перфекціонізм, як прагнення слідувати надмірно високим стандартам, розглядається через багатовимірний особистісний конструкт, втім питання про його конкретну психологічну структуру залишається дискусійним.

На тлі відсутності аналогічних досліджень серед військовослужбовців даний феномен надмірного прагнення до досконалості у поєднанні з психічним здоров'ям та благополуччям сучасного офіцера є достатньо актуальним для вивчення.

Перфекціонізм (від фр. perfection) – переконаність у тому, що вдосконалювання, як власне, так і інших людей, є тією метою, до якої повинна прагнути людина. На побутовому рівні перфекціонізм проявляється в надмірному прагненні до досконалості, схильність пред'являти самому собі

й оточенню дуже високі вимоги. З психологічної точки зору перфекціонізм – особистісна риса з достатньо складною структурою [1; 2].

Поняття «перфекціонізм» розглядається психологами з різних позицій. Так, на думку М. Холендера, перфекціонізм – прагнення до досконалості й тенденція встановлювати високі особисті стандарти, що відображається в підвищених вимогах до своєї діяльності, ніж це необхідно [4]. Є.П. Ільїн визначає перфекціонізм як прагнення суб'єкта до досконалості, високі особисті стандарти, прагнення людини доводити результати будь-якої своєї діяльності до відповідності найвищим еталонам, потреба в досконалості продуктів своєї діяльності [2].

За Н.Г. Гаранян, особистісний чинник «перфекціонізм» є складним психологічним конструктом, що поєднує надмірно високі стандарти очікуваних результатів діяльності і домагання, порушення соціальних когніцій (приписування оточенню надмірно високих очікувань), персоналізацію, пов'язану з постійним порівнянням себе з ними, поляризоване мислення за бінарним принципом оцінювання результатів діяльності і її планування («все або нічого»), відбір негативної інформації про результати своєї діяльності [1].

Т.Ю. Юдєєва у загальному вигляді позначає термін перфекціонізму через прагнення особистості бездумно слідувати високим стандартам діяльності і нездатність відчувати від неї задоволення [3].

Структурно перфекціонізм розглядається за різними параметрами:

– особисті стандарти, заклопотаність помилками, сумніви у власних діях, батьківські очікування, батьківська критика й організованість (Р. Фрост);

– «Я»-адресований перфекціонізм; перфекціонізм, адресований іншим людям; перфекціонізм, адресований світу в цілому; соціально пропонований перфекціонізм (П. Хьюїтт і Г. Флетт);

– високі стандарти, схильність до порядку, тривога, прокрастинація – схильність відкладати початок діяльності, проблема в інтерперсональних відносинах (Р. Слейні);

– завищені стандарти діяльності й домагання; надмірні вимоги до інших і сприйняття так само інших; постійне порівняння себе з успішними людьми; оцінка результату й планування за принципом «усе або нічого»; селектування інформації про свої невдачі й помилки (Н.Г. Гаранян і А.Б. Холмогорова).

Вивчення проблем професійної діяльності сучасного офіцера, впливу на цей процес психологічних чинників відображено у низці досліджень українських психологів (М.С. Корольчук, Г.В. Ложкін, В.І. Осьодло, О.Д. Сафін, В.В. Стасюк, О.Ф. Хміляр, В.В. Ягупов та ін.). Враховуючи